

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTNIEKU SAVIENĪBAS LAIKRAKSTS

Nr.1(29) 1992.GADA JANVĀRIS

Cena 50 kapeikas

J A U N S I N S T I T Ū T S

Latvijas Zinātņu akadēmijā darbu sāk Latviešu valodas institūts, kas bija iecerēts jau pirms četriem gadu desmitiem, kad Valodas un literatūras institūta Valodas daļu vadīja vēl akadēmiķis Jānis Endzelīns. Šim institūtam vajadzētu turpināt Latvijas Republikas laikā izveidotās Valodas krātuves darbu un visu uzmanību veltīt tieši latviešu valodas materiālu vākšanai un pētīšanai.

Tagad, kad ir atjaunota Latvijas Republikas neatkarība, latviešu valoda kā latviešu nācijas pastāvēšanas neapšaubāms nosacījums prasa vislielāko atbildību attieksmē pret tās lietošanu un vēl jo vairāk pret tās izpēti un tālāko attīstību.

Ir jābūt vienotam zinātniskam un organizatoriskam centram, kas koordinētu valodniecības jautājumu mērķtiecīgu izpēti saskaņā ar minimālo un maksimālo, resp. tuvāko un perspektīvo programmu. Ņemot vērā latviešu valodas nelielo pētnieku skaitu, būtu svarīgi panākt risināmo problēmu optimālu sadalījumu pa atsevišķām pētniecības iestādēm un kolektīviem. Tas ir svarīgi arī tāpēc, ka pašreizējā zinātnes finansēšanas sistēmā Latvijā nevaram atļauties paralēlus pētījumus, kaut arī no zinātnes viedokļa tieši dažāds problēmu risinājums varētu dot vērtīgus rezultātus.

Kā valstu politikā, tā arī zinātnes politikā vērojama tendence uz atsevišķo vienību patstāvību, lai iegūtu lielāku operatīvātāti un rīcības pašnoteikšanos. Tāpēc arī uz Valodas un literatūras institūta valodniecībā strādājošo mikrokollektīvu bāzes tika izveidots patstāvīgs Latviešu valodas institūts, kurā pagaidām ir ap 30 zinātnisko darbinieku, starp kuriem ir 15 zinātņu kandidāti un 3 zinātņu doktori (no tiem 1 ārštata). Protams, šis skaits ir par mazu, lai veiktu visus uzdevumus, kādi patlaban ir aktuāli, tomēr jācer, ka ar laiku radīsies iespēja institūtu paplašināt.

Latviešu valodas institūta aktuālākie uzdevumi patlaban iekļauti pētniecības plānos, ko akceptējusi LR Zinātnes padomes ekspertu komisija 1991.gadam, bet kam nākamajā gadā nāks klāt vēl citi uzdevumi.

Par prioritāru uzdevumu uzskatāma latviešu valoda kā vēsturiskā, tā mūsdienu skatījumā, lai nodrošinātu latviešu valodas pilnvērtīgu un zinātniski pamatotu lietošanu visās dzīves jomās. Te nepieciešami gan fundamentāli pētījumi, gan lietišķas rekomendācijas.

No fundamentālajiem pētījumiem patlaban visnepieciešamākā ir latviešu valodas vārdu krājuma un gramatiskās struktūras izpēte gan sinhroniskā, gan diahroniskā aspektā. Tas sakāms kā par literāro valodu, tā dialektiem.

Valodas vēsturē un dialektoloģijā turpināmi aizsāktie darbi – jāpabeidz dialektu atlants, izstrādājot kartes par fonētikas un morfoloģijas parādībām; lielāka uzmanība veltījama izloksņu vēsturiskajai attīstībai un mijiedarbi ar literāro valodu. Svarīgs uzdevums ir dialektiskās leksikas izpēte, jo šie vārdi glabā daudz vērtīgu ziņu par valodas formu un nozīmju īpatnībām un par valodu kontaktiem. Prioritārs uzdevums ir Latvijas vietvārdu vārdnīcas pabeigšana un vietvārdu vispusīga izpēte, balstoties uz vietvārdu datorapstrādi, kā arī vietvārdu izvēles un lietošanas praktiskās rekomendācijas.

Ne mazāk svarīgi ir izpētīt literārās valodas leksiku gan no formas, gan nozīmju, gan normatīvi stilistikā viedokļa. Par neatliekamā uzskatāma terminoloģijas veidošana, kopšana un teorētiskā izpēte.

Viens no aktuālākajiem uzdevumiem ir jaunās latviešu gramatikas izstrāde. Šai gramatikai jāatspoguļo latviešu literārās valodas dinamika, un vairāk vietas jāatvēl formālo un funkcionāro variantu analīzei. Tāda gramatika kopā ar aktuālās leksikas vārdnīcu varētu kļūt par pamatu tālākai latviešu valodas kultūras stabilizācijai un kopšanai, kas ir būtiska valsts valodas iezīme. Lai valodas kopēju rekomendācijas būtu iespējami objektīvas, nepieciešams izveidot tieši pašreizējai valodas situācijai piemērotākos teorētiskos principus, izmantojot latviešu literārās valodas vēstures pieredzi un ņemot vērā arī ekstralingvistiskos, psiholingvistiskos un sociolingvistiskos faktorus un kritiski pārvērtējot kādreizējos

aizliegumus vai ieteikumus. Šai ziņā svarīga ir literārās valodas un valodniecības vēstures izpēte, kam ir ne vien lingvistiska, bet arī kultūrvēsturiska nozīme.

Sabiedriski un arī politiski aktuāls uzdevums ir aktīvi piedalīties Valodu likuma īstenošanā, palīdzot valsts vadībai veidot teorētiskās nostādnes un programmas valodu politikā.

Tuvākajā laikā būtu jāveic sociolingvistiskie un psiholingvistiskie pētījumi, lai noskaidrotu valodas situāciju un iespējami labāk risinātu valodu koeksistences un valodu saskares problēmas. (Diemžēl, šais nozarēs speciālistus Latvijas augstskolas negatavo.)

Nepieciešams valodnieku kopīgiem spēkiem izstrādāt valodniecisko pētījumu mērķprogrammu, pievērsoties arī tādiem valodas izpētes novadiem, kas līdz šim nav skarti, un gatavojot tam speciālistus arī citu valstu valodniecības centros gan kā studentus, gan kā stažierus vai arī nosūtot jaunus speciālistus ilgākos ārzemju komandējumos. Fundamentāliem pētījumiem jābalstās uz solidas teorētiskās bāzes, plaši izmantojot pasaules valodniecības sasniegumus, it īpaši baltistikā, indoeiropēistikā un sociolingvistikā.

Viena no jaunā institūta pamatproblēmām ir jaunu labu speciālistu atrašana un iesaistīšana valodniecībā, viņu kvalifikācijas izaugsmē. Ir izstrādāta arī programma sadarbībai ar augstskolām, un ceram, ka jaunās augstskolu programmas un mācībspēku aktivizēšanās palīdzēs šo problēmu atrisināt.

Galvenā problēma, ar ko valodnieki saskaras, gan būdami cita institūta daļa, gan neatkarīga institūta darbinieki, ir finansēšanas sistēma, kas līdz šim tieši latviešu nacionāli prioritārajām zinātnēm – valodniecībai, literatūrzinātnē, folkloristikai, mākslas zinātnēm un arhitektūrai – kopā (!) atvēlējusi 1,8% no visiem Latvijas zinātnē paredzētajiem līdzekļiem. Bet, kā māca klasiskā literatūra, "nabadzība nav netikums", tāpēc jaunais institūts raugās nākotnē ar cerībām.

A.Blinkena,
akadēmiķe

LATVIJAS ZINĀTNES PADOMĒ

LZP, pamatojoties uz LR MP 1991.g. 4.oktobra

lēmumu "Par nolikumu par zinātnisko grādu piešķiršanu", nolemj apstiprināt LZA Latvijas vēstures institūta padomi ar habilitācijas un promocijas tiesībām vēsturē šādās apakšnozarēs:

- Latvijas vēsture,
- arheoloģija,
- etnogrāfija.

Apstiprināt padomes sastāvu:

– Valdis Bērziņš, LZA Latvijas vēstures institūts, vad.zin.līdzstr., Dr.h.hist.,
– Saulvedis Čimermanis, LZA LVI, vad.zin.līdzstr., Dr.h.hist.,
– Vasilijs Dorošenko, LZA LVI, galvenais zin.līdzstr., Dr.h.hist.,
– Maksims Duhanovs – LU, prof., Dr.h.hist.,
– Raisa Denisova, LZA LVI, antropoloģijas lab.vad., Dr.h.hist.,
– Andrievs Ezergailis, ASV, Itakas koledža, prof. Dr.h.hist.,

– Indulis Ronis, LZA LVI direktors, Dr.h.hist.,
– Kārlis Počs, LU prof., Dr.h.hist.,
– Jānis Graudonis, LZA LVI galv.zin.līdzstr., Dr.h.hist.,
– Ēvalds Mugurēvičs, LZA LVI vad.zin.līdzstr., Dr.h.hist.,
– Teodors Zeids, LZA LVI, vad.zin.līdzstr., Dr.h.hist.

LZS nolemj apstiprināt Rīgas Tehniskās universitātes padomi ar habilitācijas un promocijas tiesībām inženierzinātnēs un ķīmijā mehānikas apakšnozarē. Apstiprināt šīs padomes sastāvu:

– Folikss Bulavs, RTU profesors, Dr.h.inž.,
– Sergejs Dimņikovs, RTU prof., lab.vad., Dr.h.inž.,
– Vladimirs Kasjanovs, RTU prof., lab.vad., Dr.h.inž.,
– Ivars Knēts, RTU prof., zinātņu prorektors, Dr.h.inž.,
– Egons Lavendelis, RTU prof., rektors, Dr.h.inž.,

– Rolands Rikards, RTU prof., galv.zin.līdzstr., Dr.h.inž.,
– Alberts Skudra, prof., kat.vad., Dr.h.inž.

LZS nolemj apstiprināt Rīgas Tehniskās universitātes padomi ar habilitācijas un promocijas tiesībām inženierzinātnēs un ķīmijā ķīmiskās tehnoloģijas apakšnozarē.

Apstiprināt šīs padomes sastāvu:
– Jāzeps Bolšijs, RTU prof., Dr.h.ķīm.,
– Mārtiņš Kalniņš, RTU prof., katedras vad., Dr.h.ķīm.,
– Valdis Kampars, RTU prof., kat. vad., Dr.h.ķīm.,
– Pēteris Paukšs, RTU prof., Dr.h.ķīm.,
– Gaida Sedmale, RTU galv.zin.līdzstr., Dr.h.ķīm.,
– Uldis Sedmalis, RTU prof., kat. vad., Dr.h.ķīm.,
– Andris Strakovs, RTU prof., kat. vad., Dr.h.ķīm.

KĀ TIKT PIE EIROPAS NAUDAS

TAS nav viegls uzdevums, jo Rietumos naudu skaita pamatīgāk nekā Austrumos. Un tomēr mums grib palīdzēt, it īpaši jauno zinātnieku sagatavošanā. Nesen uz Baltijas valstīm attiecināta Polijai un Ungārijai 1990.g. EC Eiropas Ministru padomes apstiprinātā "Tempus" programma. Šī programma paredzēta 5 gadiem. Programmas ietvaros mūsu puse var piedalīties gan kopēju Eiropas projektu realizēšanā, gan iegūt štata vietas strādāšanai Eiropas kopienas valstu universitātēs un pētniecības centros, kā arī saņemt cita veida atbalstu zinātnē un izglītībā. Taču visos gadījumos vajadzīgi 1 vai 2 ieinteresēti partneri EC valstīs, un jāraksta ļoti nopietni pieteikumu dokumenti un formas, ar kurām var iepazīties gan RZP, gan LZA.

Taču pastāv citas programmas, ko finansē EC. Piemēram, biotehnoloģijas jomā līdz 1993.g. pastāv programma ar nosaukumu BRIDGE ar 100 milj. ECU finansiālo nodrošinājumu. No 1992.g. uz 3 gadiem sāks darboties vēl viena biotehnoloģiska programma "BIOTECH" ar 164 milj.

ECU nodrošinājumu. Šajās programmās var piedalīties ne tikai EC valstu zinātniskās laboratorijas, bet, ja, piem., Somijas valdība iemaksā attiecīgu daļiņu naudu, tad pieņem arī somu partnerus. Mūsu zinātnieki var netieši piedalīties šādu programmu izpildē, slēdzot sadarbības līgumu ar kādu no EC valstu laboratorijām, kura piedalās šajā programmā. Protams, šajā gadījumā nevar cerēt uz lielu naudu. Mikrobioloģijas institūtam ir neliela pieredze, šajā jomā sadarbojoties ar Dānijas Dievidjūlandes universitāti.

Pielietojamo zinātņu pārstāvjiem jāmeklē tieši kontakti ar attiecīga profila ārzemju firmām. Lielajām firmām ir savi zinātniskās pētniecības centri, kas seko tehniskā progresa attīstībai pasaulē. Ja Jūsu publikācijās parādīsies kaut kas jauns un perspektīvs, var iznākt finansiāla sadarbība – līgums vai pat licenču darījums. Tāda veida sadarbība Mikrobioloģijas institūtā izveidojās ar kādu somu firmu.

Lai varētu iesākt nopietnu zinātnisko sadarbību ar EC valstu laboratorijām, pirmām kārtām, nepieciešama

informācija. Mūsu vadošajiem zinātniekiem ir jāiekļūst Eiropas zinātniskajās biedrībās, asociācijās un federācijās. Nepietiek ar piedalīšanos konferencēs un simpozijos. Jāiekļūst šo federāciju vadošajos orgānos un darba grupās, kuras izstrādā šo programmu projektus un priekšlikumus partneru komplektēšanā. Man kā Latvijas pārstāvim Eiropas biotehnologu federācijas (EFB) ģenerālajā asamblejā bija izdevība piedalīties šīs asamblejas darbā darbā 1991.g. novembrī Florencē (Itālijā), un tur piedalījās arī visu biotehnoloģijas darba grupu vadītāji, kas ziņoja par padarīto un plāniem. Un te, lūk, nāk pirmējā informācija, te var dibināt kontaktus.

Ļoti nopietns Latvijā ir kompetentu, angļu valodu perfekti zinošu, jaunu speciālistu trūkums. Nekāda sadarbība nav iespējama, ja speciālista zināšanu līmenis atpakaļ no Eiropas līmeņa un ja pastāv valodas barjera. Nauda pati klāt nenāks, jāpacinās un jāmacās gan vadītājiem, gan izpildītājiem.

Mārtiņš Beķers

